

Ружица Бајић

Институт за српски језик САНУ, Београд

Неки проблеми лексикографске обраде појединих лексема из области православне духовности у савременом српском језику

Сажетак: У овом чланку* разматрају се проблеми семантичког описа (дефинисања) и употребе квалификатора у речничким чланцима који се односе на поједине лексеме из области православне духовности (еортониме) у описним речницима савременог српског језика. Предлажу се нека решења ових проблема.

Кључне речи: лексема, квалификатор, лексикографска обрада, дефиниција, еортоним.

о. Изучавање лексикографске обраде лексема из области православне духовности у савременој српској лингвистици започето је у радовима К. Кончаревић (Кончаревић 2006а и 2006б) у којима су проанализиране врсте грешака при лексикографској обради лексема из области православне духовности у двојезичним речницима (српско-руским и руско-српским) и размотрене могућности уклањања истих (Кончаревић 2006б, 190–193). Такође, започето је разматрање појединих проблема који постоје у речничким чланцима који се односе на ове лексеме у описним речницима савременог српског језика (Баич 2007; Бајић 2009; Бајић—Вуловић 2009; Бајић—Гочанин 2010. и др.). Овај рад представља даље указивање на ове проблеме и у њему се предлажу и решења појединих од њих.

о. 1. Категорија лексема из области православне духовности и њихова класификација нису јасно одређени у словенској лингвистици, иако покушаји, посебно они који се односе на класификацију — нису малобројни (нпр. Иванова 2004; Скљаревскаја 2007, 6–8; Кончаревић 2006а, 119–123; Гадомски 2007, 288–293). Сматрамо да се основни разлог за овакво стање у науци о језику садржи у ширини и необухватљивости самог Православља као погледа на свет, човека и живот уопште. Из тог разлога истражују се обично само поједине тематске групе ове лексике, на ограниченом материјалу, или само неке лексеме из ове сфере.

о. 2. Што се тиче српске традиционалне лексикографије, досадашња истраживања показала су да постоји мноштво недоследности кад је у питању лексикографски опис ових лексема. Нарочито детаљно размотрене су врсте грешака у речничким чланцима еортонима (назива православних празника) у описним речницима савременог српског језика: незавршеном, великом академском *Речнику српскохрватској књижевној и народној језика* Српске академије наука и уметности (у даљем тексту РСАНУ) и шестотомном *Речнику српскохрватској књижевној језика* Матице српске (у даљем тексту РСМ) (Бајић 2007). Напоменимо да је до сада публикувано укупно 18 томова РСАНУ и да је последња обрађена одредница *оцаријши*.

1. о. Наше истраживање састоји се у анализи и представљању проблема лексикографске обраде еортонима (њих око 40) у најновијем, једнотомном описном *Реч-*

* Овај рад настао је у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савремене српске књижевне језика и израда Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије

нику *српскога језика* (у даљем тексту РСЈ) изашлом из штампе 2007. године. Размотрићемо неколико таквих проблема:

1. присуство / одсуство еортонаима као одреднице у РСЈ;
2. присуство / одсуство и избор одговарајућих квалификатора у речничким чланцима еортонаима;
3. мешање црквеног и народног у семантичком опису, дефиницији еортонаима;
4. мешање православног и римокатоличког;
5. присуство / одсуство одређивања датума или периода у години када се празнује празник који се именује еортонимом, као и погрешно и неједнообразно одређивање истог у семантичким описима лексема-еортонаима.

1. 1. У РСЈ као одреднице постоје искључиво скраћени еортоними, како два наест највећих (Господњих и Богородичиних) празника, тако и осталих. Скраћени називи десет од највећих празника, забележених у РСЈ као посебне одреднице, је-су: *Васкрс*, *Божих*, *Благовести*, *Бојојављење*, *Вазнесење*, *Срећење*, *Преображење*, *Ваведење*, *Духови* (= *Тројице*), *Крсјовдан*. Поред ових десет, у речничком чланку лексема *Госјојина* налазе се скраћени еортоними, тј. народни називи два Богородичина празника који су двочлани: *Мала Госјојина* (тј. Рођење Пресвете Богородице) и *Велика Госјојина* (тј. Успење Пресвете Богородице).

Еортоним *Крсјовдан* објашњен је у речничком чланку не само као Господњи празник *Воздвижења Часној Крсји*, него и као празник за кога је у српском језику установљен исти назив, али којим се обележава други један догађај и који се празнује другог дана. Дефиниција гласи: *йравославни йразник који се слави 18. јануара (дан исйред Бојојављења) и 27. септембра*. Потребно је раздвојити ова два значења, јер се на основу оваквог објашњења стиче погрешно схватање да се ради о истом празнику који се слави два пута годишње.

Такође, у РСЈ није забележен еортоним *Обрезање Госјода Исуса Хрсји*, тј. ни његова скраћена варијанта *Обрезање*, премда се ради о великом празнику.

Празник најпоштованијег српског светитеља, Саве, првог архиепископа српског, за чије обележавање се најчешће користи скраћени еортоним *Савиндан* уместо пуног назива *Свети Сава, йрви архиейиској српски* — није описан у РСЈ. Другим речима, одредница *Савиндан* не постоји, иако су многе сличне њој у истом речнику забележене (*Јовањдан*, *Лучиндан*, *Мишровдан*, *Аранђеловдан* итд.).

Сви ови еортоними, иако су скраћени и народни — прихваћени су од стране Српске Православне Цркве (у даљем тексту СПЦ) и постоје заједно са пуним називима у *Календару СПЦ*. Скраћени назив празника *Часне верије айосјола Пејра* — *Часне верије у Календару СПЦ*, пак, не постоји, а у РСЈ је забележен и објашњен управо овај скраћени назив, у оквиру речничког чланка одреднице *верије*.

Еортоним *Лазарева субоја* јавља се у два речничка чланка: одреднице *Лазарев* (*Лазарев*, -а, -о у изр. ~ дан, ~ субота *дан йосвећен дибљиском сиромасу Лазару, субоја уочи Цвети*; уп. *Врбица*) и одреднице *субоја* (*Лазарева ~ црквени йразник у йравославној цркви уочи Цвети, Врбица*). Дефиниције се, притом, разликују, а прва од њих није ни тачна, јер упућује не на Лазара Четвородневног, како би требало (в. Јев. по Јовану 11, 2–43 и 12, 2–17), већ на Лазара убогог, другу личност из *Јеванђеља* (в. Јев. по Луки 16, 20–31).

1. 2. Присутна је недоследност, често и неправилност при употреби квалификатора у семантичким описима лексема из области православне духовности. Ово је озбиљан проблем у српској лексикографији, који се тиче не само квалификатора *йравосл.* (православни), *рл.* (религија, религиозно), *цркв.* (црква, црквени), него и

других: *еџн.* (етнологија, етнографија), *нар.* (народно), *џразн.* (празноверје), *миџ.* (митологија, митолошки), *каиџ.* (католички).

Квалификатор *џравосл.* не користи се у РСЈ. Зато се у семантичким описима, тј. дефиницијама лексема, често среће реч „*џравославни*“. Коришћење квалификатора *џравосл.* обезбедило би у одређеној мери скраћивање обима речничких чланака, што је нарочито потребно за једнотомне речнике.

Квалификатор *рлџ.* у српској лексикографској пракси односи се и на лексеме које означавају појмове из других религија, но најчешће, ипак, хришћанства. Понекад овај квалификатор означава да се лексема односи конкретно само на област Православља. У нашем материјалу он се појављује само код еортонима *Божиџ.* Сматрамо да овај квалификатор не треба користити не само у речничким чланцима еортонима, него ни када је у питању лексикографски опис било којих лексема из области православне духовности. Он је редундантан ако се користе квалификатори *каиџ.* и, као што често и јесте случај, *цркв.* Последњи квалификатор појављује се код петнаест еортонима у РСЈ. Код објашњења оних лексема где њега нема, у семантичком опису постоји реч „*црквени*“. У случају еортонима *Ђурђиц* имамо, чак, и једно и друго.

У речничком чланку еортонима *Васкрс* постоји квалификатор који објашњава етимологију: *цсл.* (црквенословенски). Код еортонима који означавају (само) српске празнике (тј. оне који не постоје у другим Помесним Православним црквама), као што су: *Маџерице*, *Очеви / Оџи / Оџеви*, *Деџињџи*, постоји квалификатор *еџн.*, али је само код еортонима *Очеви* (и варијанте *Оџи* и *Оџеви*) забележен и квалификатор *цркв.*

Основни савет који бисмо могли дати српским лексикографима кад је у питању коришћење квалификатора при лексикографској обради еортонима — јесте настојање на једнообразности. Сличан савет могли бисмо упутити и у вези са семантичким описом еортонима, о чему говоримо у даљем тексту.

1. 3. Квалификатор *нар.* у нашем материјалу постоји само код еортонима *Аранђеловдан*, али формулација *народни џразник* често се среће у семантичким одређењима, тј. дефиницијама еортонима, а само у једном случају (еортоним *Лазарева субоџа* у речничком чланку лексеме *субоџа*) без придева *црквени*. Најчешћа је, дакле, формула *црквени* и *народни џразник* (у седам речничких чланака). Поред ове, постоје и следеће: *хришћански џразник*; *хришћански џравославни црквени* и *народни џразник*; *црквени* и *народни хришћански џразник*; *јесењи црквени* и *народни џразник*; *џравославни џразник*; *џравославни црквени џразник*; *хришћански џравославни народни џразник*; *хришћански џразник*; *хришћански џокреџни џразник*; *црквени џразник у џравославној цркви*. Сматрамо да је одређење *народни* непотребно код дефинисања еортонима, будући да су чак и народни називи истих, као што смо рекли, званично прихваћени од стране Српске Православне Цркве.

Суштина проблема правилног, односно неправилног дефинисања еортонима управо и лежи у томе што се православни празници у колективној свести српског православног живља прихватају и разумевају не црквено, већ управо народно, обичајно, као део опште националне традиције. Ово се односи не само на разумевање празника, већ и Православља уопште и није необично што се проблем одражава и у лексикографији. Чак и код дефинисања лексеме *џразник* истакнута је сема „*нерадни дан*, *не радиџи*“, а не суштински важнија сема „*црквено џразноваџи*, *иџи у цркву на доџослужење*“. Наиме, ова дефиниција, под тачком 2. у речничком чланку лексеме *џразник*, изгледа овако:

цркв. *дан или више узастојних дана када се не ради у славу некој свеџа.*

Као решење једног од поменутих проблема препоручујемо употребу квалификатора *йравосл.* Ако лексикографи убудуће буду користили овај квалификатор, ниједна од поменутих формула у семантичким описима није потребна. Почетак дефиниције у том случају био би једноставан: *йразник*. Наиме, ако је нешто *йраво-славно*, подразумева се да је и *црквено*, и *хришићанско*, а у случају Срба који су у већини православне вероисповести — и *народно*.

1. 4. Квалификатор *кайй.* постоји у списку техничких скраћеница у РСЈ, а постоји и у речничким чланцима, премда понекад у самој дефиницији стоји придев *каййолички* (нпр. *Јурјево с каййолички црквени и народни йразник йосвећен св. Јурју, Ђурђеџдан*). Сматрамо да је и овај квалификатор потребно користити доследније у будућој лексикографској пракси. Мешање православног и римокатоличког јасно је видљиво, на пример, у речничком чланку еортонима *Мрайшиндан*:

хришићански йразник йосвећен св. Марййину (код йравославних и св. Сйефану Дечанском), који се йразнује 24. (код каййолика 11) новембра.

Православни, наиме, тога дана не празнују св. Мартина, како се у овој дефиницији наводи.

Делимично је у вези са овим проблемом и неједнообразно навођење датума празновања празника у семантичким одређењима еортонима, о чему ћемо нешто детаљније рећи у наредној целини.

1. 5. Као што је познато, Срби и Хрвати користе се (у лингвистичком смислу) мање-више истим језиком, но вероисповедање и црквени календари које користе у црквеном животу и богослужењу — разликују им се. Из тог разлога, а такође и зато што се код Срба, додатно, разликују и црквени и грађански календар — у дефинисању еортонима сусрећу се разне форме навођења датума:

- 1) датирање у дефиницији уопште не постоји (на пример еортоним *Трифундан*: *дан у йодини йосвећен хришићанском свецу Трифуну*);
- 2) уместо тачног датума наводи се доба празновања (на пример еортоним *Пейровдан*: *йразник св. Пейра и св. Павла који йада йочейком леџа* — истакла Р. Б.);
- 3) наводи се датум само по једном календару (на пример: *Видовдан* — по грегоријанском: *йравославни црквени йразник (св. Вида и кнеза Лазара) и народни йразник (као усйомена на Косовски бој 1389. йодине), који се слави 28. јуна* — истакла Р. Б.);
- 4) разнообразно датирање по форми, и то:
  - 6/19. јануар;
  - 25. XII, односно 7. I;
  - 21. новембра (4. децембра по новом календару);
  - 25. марта (односно 7. априла по старом календару);
  - 6. маја (23. априла по старом календару), а код католика 23. априла;
  - 28. децембра код католика, 10. јануара код православних;
  - 31. октобра (по старом календару 18. октобра);
  - 8. новембра (код католика 26. октобра).

Постоји и један случај погрешног датирања, код лексеме *Срейење*. Овај празник се, наиме, слави 15. а не 14. фебруара као што је наведено у речничком чланку овог еортонима. Може бити да је у питању и штампарска грешка, али је занимљиво је да се она понавља, јер иста постоји и у РМС.

Проблем форме навођења датума код еортонима најлакше је решити. Ми бисмо предложили најкраћу форму: најпре датум по јулијанском, потом по грегоријанском календару, са косом цртом између њих, а без додатног објашњења о ком је календару реч (о томе може да се каже у предговору будућих лексикографских пу-

бликација). Ово се у постојећим публикацијама и до сада практиковало (на пример: 15/28. јун — из дефиниције лексеме *Видовдан* у РСАНУ).

2. У овом чланку укратко смо размотрили основне проблеме лексикографских одређења еортонима у српској једнојезичној лексикографији, а на примеру РСЈ. Показали смо да је решење ових проблема у великој мери једноставно. Формулисали бисмо га на следећи начин, а тиме уједно и закључили: потребно је да се лексикографски колектив који ради над речником сагласи о, колико је могуће, што једнообразнијој форми дефиниција еортонима и о правилном и рационалном (не)коришћењу потребних квалификатора.

Abstract: In this paper some problems connected to lexicographic treatment (definitions and qualifications) of lexemes from Orthodox sphere in descriptive dictionaries of Serbian have been presented. The material are heorthonyms (entries denoting Orthodox holidays) from the newest descriptive dictionary: *Речник српског језика*. Some ideas for overcoming inconsistencies and mistakes in defining such entries in the future have been proposed.

Key words: lexeme, qualification, lexicographic treatment, definition, heorthonym.

Литература

- Баич 2007: Р. Бајић, *О неопходности знакомства с некоторыми терминами из грчког језика в области богословия и православной духовности*. Россия и Греция: диалог культур. Петрозаводск, 2007, 130–137.
- Бајић 2007: Р. Бајић, *О љавославним љразницима у Речнику Маџице српске и Речнику српскохрвајског књижевног и народног језика САНУ*. Шездесет година Института за српски језик САНУ: зборник радова 2. Београд, 2007, 9–20.
- Бајић 2009: Р. Бајић, *Лексикографска обрада неких лексема из области љавославне духовности у једнојезичним речницима српског језика*. Проблеми историје, филологије, културе, 2009. бр. 2, Москва — Магнитогорск — Новосибирск, 2009, 192–197.
- Бајић-Вуловић 2009: Р. Бајић, Вуловић Н., *Семантичко-фразеолошка анализа неких лексема са сакралним значењима у српском језику (анђео, ангел / демон, бес)*. Црквене студије бр. 6. Ниш, 2009, 271–279.
- Бајић-Гочанин 2009: Р. Бајић, Гочанин М., *Сусрећ сџарој и новој у савременом српском језику (о рекцији и значењу љајола настјавиџи/настјављаваџи/настјављаџи)*. Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије (14. фебруар 2009. г.) *Савремена љроучавања језика и књижевности*, Крагујевац 2009, 105–112.
- Гадомски 2007: А. К. Гадомски, *Польская и руская религиозная лексика: попытка систематизации*. Крымско-польский сборник научных работ: *Дни Адам Мицкевича в Крыму*, т. 5. — Симферополь, Универзум, 2007, 287–296.
- Иванова 2004: Т. А. Иванова, *Лексические особенности жизнеописаний новопрославленных святых Русской Православной Церкви*, дисс., — Москва, 2004.
- Кончаревић 2006а: К. Кончаревић, *Језик и љавославна кулџура: љрави испрживања*. Језик и православна духовност. — Крагујевац, Каленић, 2006, 115–136.
- Кончаревић 2006б: К. Кончаревић, *Руска лексика из релиџјско-црквене сфере и њена лексикографска обрада*. Језик и православна духовност. — Крагујевац, Каленић, 2006, 185–193.
- Скљаревскаја 2007: Г. Н. Скљаревская, *Словарь православной церковной культуры*. — Москва, Астрель, 2007.
- РСМ: *Речник српскохрвајског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрвајског књижевног и народног језика*, књига I–XVIII. — Београд: Српска академија наука и уметности — Институт за српски језик, 1959–2010.
- РСЈ: *Речник српског језика*. — Нови Сад: Матица српска, 2007. — 1561 с.
- Свејо љисмо/Нови завјеш*. Ослобођење, Сарајево 1988.